

Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi

Journal of Ottoman Legacy Studies

ISSN 2148-5704

www.osmanlimirasi.net

osmanlimirasi@gmail.com

Cilt 10, Sayı 28, Kasım 2023 / Volume 10, Issue 28, November 2023

“İKTÜLEGEN” SÖZCÜĞÜNÜN YAPI VE ANLAM ÖZELLİKLERİ *Structure and Meaning Features of the Word “İktülegen”*

Makale Türü/ Article Types : Araştırma Makalesi/ Research Article
Geliř Tarihi/ Received Date : 22.06.2023
Kabul Tarihi/ Accepted Date : 20.09.2023
Sayfa/ Pages : 523-532
DOI Numarası/ DOI Number : <http://dx.doi.org/10.17822/omad.2023.253>

Sunay DENİZ

(Dr. Öğr. Üyesi), Balıkesir Üniversitesi, e-mail: sddeniz1@gmail.com, ORCID:
<https://orcid.org/0000-0001-8169-4806>

Atıf/Citation

Deniz, Sunay, ““İktülegen” Sözcüğünün Yapı ve Anlam Özellikleri”, *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi*, 10/28, 2023, s. 523-532.

Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi (OMAD), Cilt 10, Sayı 28, Kasım 2023.

Journal of Ottoman Legacy Studies (JOLS), Volume 10, Issue 28, November 2023.

ISSN: 2148-5704

“İKTÜLEGEN” SÖZCÜĞÜNÜN YAPI VE ANLAM ÖZELLİKLERİ

Structure and Meaning Features of the Word “İktülegen”

Sunay DENİZ

Öz: Allah isminin yerine kullanılan esma-i hüсна diye adlandırılan isimlerin karşılığı olarak tarihî metinlerimizde pek çok Türkçe sözcük kullanılmıştır. Bir kısmı zamanla unutulmuş ve günümüze kadar gelmeyen bu tür sözcüklerden biri de “İktülegen” sözcüğüdür. Eski Türkçe ve Orta Türkçe dönemine ait metinlerde **igid-, egid-, ikit-, igit-, igitgen, iktü, igidil-, iktüle-, ektile-, iktülen-,** vs. gibi sözcüklerle aynı kökten türetilen **İktülegen** ve **İgitgen** sözcükleri tarihî metinlerimizde “Tanrı” anlamında kullanılmaktadır. Her iki sözcük de esma-i hüsnadan “Rab, Rezzak” gibi yakın veya aynı anlama gelen isimlerin Türkçe karşılıklarıdır. Kıpçak ve Çağatay Türkçesi metinlerinde görülmeyen **İktülegen** sözcüğü, bazı metinlerde “besleyen Tanrı” anlamında **İktüle-** biçiminde de fiil olarak “beslemek, büyütmek, yetiştirmek, terbiye etmek” anlamında kullanılmaktadır. Osmanlı Türkçesi ve Türkmen Türkçesi metinlerinde ve Türkiye Türkçesi ağızlarında **İktülegen** sözcüğüyle aynı kökten türetilen **ekdi, ekdi, ehdi, ekdi** gibi sözcükler günümüzde de görülmektedir. Bu çalışmada, dinî bir terim olarak “besleyen, rızık veren, yetiştiren” anlamıyla Allah adı yerine kullanılan **İktülegen** sözcüğü ile aynı kökten türeyen diğer sözcükler yapı ve anlam bakımından, Tarihî Türk yazı dillerinden alınan örneklerle incelenmiştir.

Anahtar Sözcükler: İktülegen, dinî terimler, esma-i hüсна, anlam, Türkçenin söz varlığı

Abstract: Many Turkish words have been used in our historical texts as the equivalent of the names called esma-i hüсна, which is used instead of the name Allah. One of such words, some of which have been forgotten over time and have not survived to the present day, is the word "İktülegen". In the texts of Old Turkic and Middle Turkic periods, **igid-, egid-, ikit-, igit-, igitgen, iktü, igidil-, iktüle-, ektile-, iktülen-,** etc. The words **İktülegen** and **İgitgen**, which are derived from the same root with words such as, are used in the sense of "God" in our historical texts. Both words are Turkish equivalents of names that have similar or similar meanings, such as "Lord, Razzak" from esma-i hüсна. The word **İktülegen**, which is not seen in Kipchak and Chagatai Turkish texts, is used as a verb in the form of **İktüle-** meaning "the God who feeds" in some texts, in the sense of "to feed, to raise, to train, to train". Words such as **ekdi, ekdi, ehdi, ekdi**, which are derived from the same root with the word **İktülegen**, are still seen in Ottoman Turkish and Turkmen Turkish texts and Turkey Turkish dialects. In this study, the word **İktülegen**, which is used instead of the name of Allah, with the meaning of "feeding, providing, nurturing" as a religious term, and other words derived from the same root, were examined in terms of structure and meaning, with examples taken from historical Turkish written languages.

Key Words: İktülegen, religious terms, esma-i hüсна, meaning, vocabulary of Turkish

Extended Abstract

In Turkish texts written after the Turks accepted Islam, Turkish words were used for many names known as esma-i hüсна, which are used instead of the name of Allah. In Turkish, there are many words for the beautiful names of Allah that we do not use today in Turkish. Over time, some of these words have been forgotten for a number of reasons and have not survived to the present day. One of these words that has not survived to the present day and forgotten over time is the word "İktülegen".

The words **İktülegen** and **İgidgen**, which are derived from the same root as **igid-, egid-, ikit-, igit-, igitgen, iktü, igidil-, iktüle-, ektile-, igdüle-, iktile-, igdilen-, egdilet-, ikdil-, igidmeklik, iktülen-** etc. in Old Turkish and Middle Turkic texts, are used in our historical texts in the sense of "God". Both words are the Turkish equivalents of names from the esma-i hüсна, such as "Rab, Rezzak", which are close or have the same meaning. "İktülegen" as a religious term is also considered to be the Turkish equivalent of "Rab, Rezzak" meaning "the one who feeds, raises, educates" in the studies on the texts in which it

appears. The word "igidgen", which comes from the same root as the word "iktülegen", is also given the meaning of "Rezzak" in the texts in which it occurs.

In my opinion, these words are based on the verb root in the form of eg-/eğ-/yeğ-/yiğ-/yiğ-, which is found in İsmet Zeki Eyüboğlu's "Turkish Roots Dictionary" and which differs with some sound changes. This root, which we think may be the root of the word iktülegen, carries similar meanings such as "to raise, to teach, to develop, to earn a living, to earn a living, to eat, to feed, to raise, to educate, to take care of" and belongs to the same concept area. In my opinion, these words are based on the verb root in the form of eg-/eğ-/yeğ-/yiğ-, which is included in İsmet Zeki Eyüboğlu's "Dictionary of Roots in Turkish" and differentiated with some sound changes. This root, which we think may be the root of the word iktülegen, carries similar meanings such as "to raise, to teach, to develop, to earn a living, to earn a living, to eat, to feed, to raise, to educate, to care", which can be considered as belonging to the same concept area.

Turkish is an agglutinative language and is very rich in morphological elements. Thanks to this richness, many words can be derived with many suffixes. The word iktülegen is one of these words and its structure is as follows: In Turkish, -(x)d- is a suffix that makes a verb from a verb. By adding -(i)d- to the verb root eg-, which we guess to be the root of the word iktülegen, a new word was derived with the sound change eg-(i)d- or e-i, ig-+(i)d-, meaning "to feed, raise, cultivate". From here, ig-(i)d+ü was derived with the verb noun-forming suffix -ü and the word developed into "iktü" with the sound change g->k-. The verb iktü-le- was formed by adding the suffix +la-/le- to the word iktü. The word iktülegen is the form of the verb iktüle- with the adjective verb suffix -gen old (partisip).

Giriş

Türklerin İslamiyet'i kabul etmesinden sonra yazılmış Türkçe metinlerde, esma-i hüсна diye bilinen ve Allah isminin yerine kullanılan pek çok ismin karşılığı olarak Türkçe sözcükler kullanılmıştır. Türkçede, Allah'ın güzel isimlerini karşılayan ancak bugün Türkiye Türkçesinde kullanmadığımız pek çok sözcük bulunmaktadır. Zamanla birtakım sebeplerle bu sözcüklerden bir kısmı unutulmuş günümüze kadar gelmemiştir. Günümüzde Türkiye Türkçesinde yer almayan bu tür sözcüklerden biri de **iktülegen** sözcüğüdür. Dinî bir terim olarak yer aldığı metinlerle ilgili çalışmalarda, **iktülegen** sözcüğü, "besleyen, yetiştiren, terbiye eden" anlamındaki "Rabb, Rezzâk" sözcüklerinin Türkçe karşılığı sayılmıştır. **İktülegen** sözcüğü ile aynı kökten gelen **igidgen** sözcüğüne de geçtiği metinlerde "Rezzâk" anlamı verilmektedir.

"Rabb" ve "Rezzâk" sözcükleri arasında anlam yakınlığı bulunmaktadır. Süer Eker, "Rızık, İslami terminolojide 'canlıların geçimi, beslenmesi, yiyip içmesi için yaratılmış şeyler'dir. İgidgen (< igid- 'insanı veya hayvanı beslemek' + gen), Ar. razağa 'rızık vermek' mastarının ism-i faili Rezzâk'tan veya Farsça Perverdgâr'dan anlam ödünçlemesidir."¹ ifadeleriyle açıklar. **İgidgen** sözcüğünün anlamı için yapılan bu açıklama, kullanıldığı metinlerdeki anlamı ve yapısı itibarıyla **iktülegen** sözcüğü için de uygun düşmektedir. Yani **igidgen** gibi **iktülegen** de esma-i hüsnadan **Rezzâk** sözcüğünün Türkçe karşılığı olarak metinlerde yer alır. "Besleyen" anlamındaki **Rezzâk**; "Bütün mahlukatın rızıkını veren ve ihtiyaçlarını karşılayan; bütün rızıkları ve faydalanılacak şeyleri yaratan ve ihsan eden Allah (c.c.)"² diye açıklanır.

Hasan Akay, "Rabb" sözcüğünü şöyle anlamlandırmaktadır:

"Yaratma, büyütüp yetiştirme, terbiye etme, yağmur indirip rızık verme, sahip ve mâlik olma, görüp gözetme, tedbîr etme, nimet verme, ululuk ve efendilik anlamlarını içine alan ve şefkat, merhamet, sevgi sonucu ortaya çıkan bir nitelik. İtaat olunan efendi, herhangi bir durumu düzelten kimse, bir şeyin mâliki anlamına da gelen bu kelime, İslami terim olarak, benzeri bulunmayan efendi, verdiği nimetlerle mahlukatı ıslah eden, yaratma ve

¹ Süer Eker, "Kutadgu Bilig'de (teñgri 'azze ve celle ögdisin ayur) Türkçe İslami Terimlerin Kaynakları Üzerine" *Bilig*, 38 (2006): 107.

² Abdullah Yeğîn, *İslami- İlmî-Edebi-Felsefî Yeni Lügat* (İstanbul: Fatih Yayınevi Matbaası, 1973), 568-583.

emretmenin sahibi" anlamına gelir. Rabb, kelime olarak terbiyeden gelir ve terbiye, "en mükemmel şekline ulaştırıncaya kadar yavaş yavaş geliştirmek" demektir. **Rabb** sözcüğüyle yakın anlamlı olan **Rezzâk** için de "Yaratan ve yarattıklarına rızıklarını verip ulaştıran" demektir. Allah'ın güzel isimlerinden biridir. Kendisiyle faydalanılan şeye **rızık**, rızık verene **râzık** denir. **Râzık** ve **Rezzâk**, Allah'ın tanıtıcı sıfatlarındandır. Rızık bedenle ilgili (yiyecek, içecek vb.) olabileceği gibi, kalp ve ruh ile ilgili (marifet, ilim vb.) de olabilir."³

1. Metin ve Sözlüklerde İktülezen Sözcüğü

İktülezen sözcüğüne Mukaddimetü'l-Edeb'de; "Rabb, Allah" karşılığı verilmektedir.⁴

*Kün edgü kılıp kitdi andın körüştü ana kitmek katında koçmadı seni iktülezenin üleşü saldı anlar üze malnı tahtıttı malnı kenlik kıldı anıñ üze*⁵

Mukaddimetü'l-Edeb'de, sadece bir yerde kullanılan **iktülezen** sözcüğüyle aynı kökten türetilen **ektile-**, **iktile-**, **iktüle-**, **iktülen-** "besleyip büyütme; beslenip büyütülmek" sözcükleri de geçmektedir.⁶

*... bezedi anı suvadı tamnı belgülig kıldı nêmeni yumşatdı anı iktiledi anı yasadı çerigin cavâb bêrdi ana;*⁷

*... arturdu mumı anıñ üze iktiledi anı arığ anı Tañrığa arığ Tañrı boşadı anı boşamak taradı saçını;*⁸

*... bildürdi ana işni, aңdurdu ana, ħabar bêrdi ana iktülendi şâmûşada etig içinde koparıldı ula bışmiş et erdem öğretti ana*⁹

Eski Türkçe Sözlük'te, **igid-** ~ **igit-** ~ **egid-** sözcüğüne; "1. Yetiştirmek, bakmak, beslemek, büyütme, ilgilenme, özen gösterme; 2. Doğrultma; 3. Yükseltme; terbiye etme."¹⁰ anlamları verilmiştir. Sözcüğün aynı sözlükte yer alan türevlerinin anlamları da **igidilen-**: "İyice beslenilmek, özen görme"; **igdüle-** ~ **igtüle-** ~ **iktüle-** ~ **iktile-**: "1. Beslemek; (hastaya veya çocuğa) bakma, ilgilenme; 2. Özen verme, itina ve dikkat etme; 3. Uzatma"; **igidil-** ~ **igitil-**: "Yetiştirilmek, bakılmak, beslenilmek"; **iktülen-**: "Beslenmek, büyütülmek"; **egidilet-**: "Terbiye etme, büyütme"¹¹ biçimindedir. Ergin, Orhun Abideleri adlı eserinin dizininde **igid-** ~ **igit-** sözcüğüne, "Beslemek, bakma, yetiştirmek, büyütme, ilgilenme, itina etme"¹² anlamlarını vermiştir. Hatice Şirin de sözcük için; "1. beslemek, doyurma, 2. (yılık sözüyle) hayvan beslemek, 3. (kağan) bodunu koruma, himaye etme, kalkındırma"¹³ anlamlarını saymaktadır. **İgid-** fiilinin -miş sıfat-fiil eki almış şekli Orhun Abidelerinde şöyledir:

... Açsık tosık ömez sen. Bir todsar açsık ömez sen. Antağın için igidmiş kağanın sabın almatın yir sayu bardığ "Açlık tokluk düşünmezsin. Bir doysan açlığı düşünmezsin. Öyle olduğun için beslemiş olan kağanın sözünü almadan her yere gittin."¹⁴

Kadimki Türk Yazıkıdıkı Taş Bütügler adlı eserde;

³ Hasan Akay, *İslâmi Terimler Sözlüğü* (İstanbul: İşaret Yayınları, 2005), 380-388.

⁴ Nuri Yüce, *Mukaddimetü'l-Edeb* (Ankara: TDK Yayınları, 1988), 95-6.

⁵ Nuri Yüce, *Mukaddimetü'l-Edeb* (Ankara: TDK Yayınları, 1993), 95-6.

⁶ Nuri Yüce, *Mukaddimetü'l-Edeb* (Ankara: TDK Yayınları, 1988), 118-129.

⁷ Nuri Yüce, *Mukaddimetü'l-Edeb*, 51.

⁸ Nuri Yüce, *Mukaddimetü'l-Edeb*, 44.

⁹ Nuri Yüce, *Mukaddimetü'l-Edeb*, 49.

¹⁰ Fuzuli Bayat ve Minara Aliyeva Çınar, *Eski Türkçe Sözlük* (İstanbul: Yalın Yayıncılık, 2008), 70-98-99.

¹¹ Fuzuli Bayat ve Minara Aliyeva Çınar, *Eski Türkçe Sözlük*, 98-99-100-70.

¹² Muharrem Ergin, *Orhun Abideleri* (İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 2011), 95.

¹³ Hatice Şirin, *Kül Tigin Yazıtı Notlar* (İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2015), 354.

¹⁴ Muharrem Ergin, *Orhun Abideleri*, 4-5-6-7.

*Qayan ucdoqda özüm sekiz yaşda kaltım ol tör<ö>de üze ecim qayan olortı olorupan türük bodunuy yice etdi yice **igit<d>i** cığanıy bay kältı azıg üküş kältı ecim qayan olortoq<d>a özüm tegin erk <...> iy <...> tenri yarlıqadoq için ...; "türük bilge qayan türük sir bodunuy oyuz bodunuy **igidü** olurur. **igidin** emgetmeñ tolğatman <...>m türük begler türük bodunum <...>t bertim.*¹⁵ ifadelerinde yer alan **igid-** ~ **igit-** sözcüğüne "bakmak"¹⁶ anlamı verilmiştir.

*kisre tenri yarlıkazu kutum bar için ülügüm bar için ölteçi bodunug tırgürü **igit<d>im** yalañ bodunug tonlug <kaltım> çığan bodunug bay kaltım* "sonra (ebedi) gök lütfettiği için, talihim olduğu için ölmek üzere olan halkı diriltip besledim. Sırtı açıkta olan halkı giydirdim, yoksul halkı zengin ettim."¹⁷

Tunyukuk Yazıtı'nda; *türük: bilgä: kagan: türük: sir: bodunug: oguz: bodunug: **igi(d)ü**: olurur.* Türk Bilge Kağan, Türk Sir halkını, Oğuz halkını besleyerek tahtta oturuyor.¹⁸

*bodunug **igideyin** tiyin yırıgaru oguz bodun tapa ilgerü kıtan tatañı bodun tapa birigerü tabgaç tapa eki yegirmi süledim sünüşdüm anta kisre tenri yarlıkadok için kutum, ülügüm bar için ölteçi bodunug tırgürü **igittim**.* "Halkı besleyip doyurayım diye kuzeyde Oğuz halkına doğru, doğuda Kitay ve Tatabı halklarına doğru güneyde de Çin'e doğru on iki kez sefer ettim, savaştım. Ondan sonra Tanrı öyle buyurduğu için bahtım ve talihim olduğu için ölecek halkı dirilttim, doyurdum."¹⁹

Ahmet Caferoğlu'nun Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü'nde; **igdilenmek** "iyice beslenilmek, özen göstermek"; **igdülemek** ~ **iktülemek**: "beslemek, özen vermek, özenmek, itina ve dikkat etmek, ilgilenmek, uzatmak"; **igitilmek**: "beslenilmek, bakılmak"; **egdiletmek**: "terbiye etmek, büyütme"; **igidmek** ~ **egidmek**: "yetiştirmek, beslemek, özen vermek, bakmak, itina göstermek, terbiye etmek, büyütme, yükseltme"²⁰ anlamları yer alır.

*yası taşka yaratı<t>dım tulku taşka tokıttım üze kök tenri yarlıkadok için asra yağız yer **igit<d>ök** için elimin törömün etintim...* "yassı taş üzerine yazdırtım, yazıt taşı üzerine hakkettirdim. Yukarıda mavi gök buyurduğu için, aşağıda yağız yer beslediği için yurdumu ve yasalarımı düzenledim..."²¹

*Sekizinç altı otuz uluşın uz başlagalı... bodunun karasın **igidgeli**...; aprabı atlıg ilig kan yırtinçü –de belgürüp imerigme kamağ kara bodunug kaltı ögi kangı oglın kızın **igidürçe** köni nomça törüçe uz başladı; neng yme bo et'özüg küyü küzetü ayayu tutup artatmagalı idi umadın neçe ked uzanıp **igiddim** erser yme kaltı yavlak yağı törüsünçe yanturu mini kemişü utup sevinçsiz utılsız kältı.*²²

Divanu Lügati't Türk'te **egid-** (yetiştirmek) **igid-** ~ **igit-** biçimleri yer alır. *ol anı **igitti*** "O, onu yetiştirdi": Aslı **egidti**'dir. zel, te'ye benzeşmiştir. **igidür**, **igidmek**; **igit-** ~ **igid-**²³ DLT'de **igidil-** yetiştirilmek. *Ogul **igiddi**.* "Çocuk vb. yetiştirildi." **igidülür**, **igidilmek**; **iktüle-**: "Yem vermek." *Ol köy iktüledi* "O koyuna vb. yem verdi."²⁴

Orta Türkçe Sözlükte; **iktülegen-** Rab (Tanrı) biçiminde yer alan sözcüğün; **igid-**, **igit-**, **ikidh-**, **iküt-**, **ektile-**, **igidil-**, **igidile-**, **igidgü**, **igidmeklik**, **iktile-**, **iktüle-**, **iktülen-**, **ektülen-** gibi

¹⁵ Erhan Aydın ve Ergin Eriz, *Kadimki Türk Yazıkıdıkı Taş Bütügler* (Şincan Halk Neşriyatı, 2014), 125-180-115.

¹⁶ Erhan Aydın ve Ergin Eriz, *Kadimki Türk Yazıkıdıkı Taş Bütügler*, 367.

¹⁷ Erhan Aydın, *Orhon Yazıtları (Köl Tigin, Bilge Kağan, Tonyukuk, Ongi, Küli Çor)* (Konya: Kömen Yayınları, 2014), 62-131-65-66.

¹⁸ Talat Tekin, *Tunyukuk Yazıtı* (Ankara: Simurg Yayınları, 1994), 23-59.

¹⁹ Talat Tekin, *Orhon Yazıtları* (Ankara: TDK Yayınları, 1988), 14-15.

²⁰ Ahmet Caferoğlu, *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü* (İstanbul: Enderun Kitabevi, 1993), 60-46.

²¹ Erhan Aydın, *Uygur Kağanlığı Yazıtları* (Konya: Kömen Yayınları, 2011), 50.

²² Ceval Kaya, *Uygurca Altun Yaruk (Giriş, Metin ve Dizin)* (Ankara: TDK Yayınları, 1994), 294-311-323.

²³ Ahmet Bican Ercilasun ve Ziyat Akkoyunlu, *Divanu Lügati't-Türk* (Ankara: TDK Yayınları, 2015), 633-662-103-662.

²⁴ Ahmet Bican Ercilasun ve Ziyat Akkoyunlu, *Divanu Lügati't-Türk*, 661-113-663-138.

türevleri, "terbiye etmek, terbiye, eğitmek, yetiştirmek, yetiştirilmek, beslemek; beslenip büyütülmek, büyütmek; ot vermek, terbiye edilmek, eğitilmek; hayvan yetiştirici" anlamlarında yer alır.²⁵ Karahanlı Türkçesi Sözlüğü'nde de bunların dışında aynı anlamlarda; **igid-**, **igdür-**, **yegid-**, **iktüle-**, **ektülen-**, **igüngen**, **igdiş**, **igdişçi** mınında basa ol bu **igdişçiler**: "hayvan yetiştirici, gibi biçimleri görülmektedir." Ayrıca aynı sözlükte **ägtülägen idi**, **ägtülägli idi** "besleyen, doyuran Allah" şekli de bulunur.²⁶

*barğul sen, seni igüngen, tokuşunlar ikegü, biz munda oldruğlarmiz;*²⁷

*ol tañrı atı birle turur kim Yûsuf'nu Ya'kûb'dın adırdı rûzî berigli yûsufnu türlüg türlüg birle yegidti.*²⁸

Doğu ve Batı Kur'an Tercümelere Sözlüğü'nde; **igüt- yegid-** igüngen **yegidmä** "beslemek, rızık vermek. Rab, esma-i hüsnadan Er-Razık; beslemek, doyurmak, terbiye etmek, besleme, cariyeye."²⁹

Harezmi Türkçesinde (HTS) **igdegen** "efendi, sahip, esma-i hüsnadan"; **iktile-** "besleyip büyütme"; **iktüle-** "besleyip büyütme"; **iktülezen** "Rab (Tanrı)"; **iktülen-** "beslenip büyütülmek"³⁰

Aysu Ata'nın Türkçe İlk Kur'an Tercümesi'nde (Ryland Nüshası) **igüt-** "beslemek, rızık vermek." **igüngen** "Rab" *Barğul sen, seni igüngen, tokuşunlar ikegü, biz munda oldruğlarmiz.*³¹ şeklindedir.

Kutadgu Bilig'de;

*Yılan kurt koñuz yimi öz igdileyü / Bu ni'met bile men negüke igidtim.*³²

*Bayat atı birle sözüg başladım / Törütgen, igüngen, keçürgen idim.*³³

*Oğul kız törüse seniñ ay teñin / Eviñde igidgil igidme öñin.*³⁴

*Öz igdiş kerek keđ sınañış yılın / Köñül basmış erse köñitmiş yolın.*³⁵

*Tarığçı tarığka irig bolsunı / Yime yılkıçı igdiş öglitsüni.*³⁶

Kutadgu Bilig'in İndeks'inde; **igid-**: "terbiye etmek, eğitmek, yetiştirmek, beslemek" **igidil-**: "terbiye edilmek, eğitilmek" **igidle-**: "beslemek" anlamları verilmiştir.³⁷ Kısasü'l-Enbiya'da:

*Yarlıg keldi: ey Mûsi Benî İsrâ'ülğa ayğul sizlerni kudret birle yarattım, ni'met birle igittim, butğa tapundıñız anı teñri dediñiz.*³⁸

*Lokman bir kerges balasın alıp iktüledi, karıp ölginçe yana birni andağuk yetini iktüledi.*³⁹

²⁵ Fuzuli Bayat, *Orta Türkçe Sözlük* (İstanbul: Yalın Yayıncılık, 2008), 139-206-207-208-209.

²⁶ Suat Ünlü, *Karahanlı Türkçesi Sözlüğü* (Konya: Eğitim Yayınevi, 2012), 316-984-319-225-317-316-217.

²⁷ Suat Ünlü, *Karahanlı Türkçesi Sözlüğü*, 317.

²⁸ Suat Ünlü, *Karahanlı Türkçesi Sözlüğü*, 984.

²⁹ Suat Ünlü, *Doğu ve Batı Türkçesi Kur'an Tercümelere Sözlüğü* (Konya: Eğitim Yayınevi, 2012), 343-870.

³⁰ Suat Ünlü, *Harezmi Altınordu Türkçesi Sözlüğü* (Konya: Eğitim Yayınevi, 2012), 250-254.

³¹ Aysu Ata, *Türkçe İlk Kur'an Tercümesi (Ryland Nüshası) (Giriş-Metin-Notlar-Dizin)* (Ankara: TDK Yayınları, 2004), 403.

³² Reşit Rahmeti Arat, *Kutadgu Bilig I Metin* (Ankara: TDK Yayınları, 1979), 647.

³³ Reşit Rahmeti Arat, *Kutadgu Bilig I Metin*, 17.

³⁴ Reşit Rahmeti Arat, *Kutadgu Bilig I Metin*, 452.

³⁵ Reşit Rahmeti Arat, *Kutadgu Bilig I Metin*, 299.

³⁶ Reşit Rahmeti Arat, *Kutadgu Bilig I Metin*, 446.

³⁷ Reşit Rahmeti Arat, *Kutadgu Bilig III İndeks* (İstanbul: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1979), 189.

³⁸ Aysu Ata, *Kısasü'l-Enbiya I Giriş-Metin-Tıpkıbasım* (Ankara: TDK Yayınları, 1997), 175.

³⁹ Aysu Ata, *Kısasü'l-Enbiya I Giriş-Metin-Tıpkıbasım*, 282.

Andreas Tietze'nin Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati'nde sözcük anlam bakımından farklı açıklanmıştır: **ekdi/ekti**: "Anası ölmüş veya kaçmış çocuk veya kuzu; piç, serseri, başkalarının sırtından geçinen, dilenci", DS 1691, 1700-01, TS 1417-18 < Etk. **iktü** "a stall-fed animal" Clauson 1972 s. 102,⁴⁰

Doğu ve Batı Türkçesi Kur'an Tercüme Sözlüğü'nde (DBTS) **egtile- ägtülä- egtilä- igtülä-, ektile-, ektüle-, ägtülä-** "beslemek, doyurmak, terbiye etmek, yetiştirmek, saklamak, teveccüh göstermek"; **ägtülägän idi, ägtülägli idi**: "besleyen, doyuran Allah", **ektilemeklik**: "terbiye, eğitim"; **ektülen- igdülen-**: "yetiştirilmek, beslenmek", **egtülegüci**: "terbiyecisi, bakıcı"⁴¹ biçimleri yer alır.

S. G. Clauson, Etimoloji Sözlüğü'nde; **igid-** 'to feed (a person or animal Acc.)' The spelling is fixed by scriptions of this verb and **igidil-** in TT VIII. N.o.a.b.. Radloff misread it in badly-written passages in the Vienna MS. of KB. as **egit-**, and it has recently been revived as **egit-** in Rep. Turkish for 'to educate', but this, too, is an error. "Hayvan ya da insanı beslemek." Türkçede **egid-**: "eğitmek olarak sürdürmektedir." biçiminde açıklar ve **yigit-** sözcüğünü de aynı köke bağlar.⁴²

2. Kökenle İlgili Açıklamalar

Tarihî metinlerimizle ilgili çalışmalarda aynı anlamlar verilen **iktülegen** sözcüğüyle aynı kökten türetilmiş sözcüklerin kökeni konusunda yapılmış önemli açıklamalar şöyledir:

Tuncer Gülensoy'un Köken Bilgisi Sözlüğü'nde bu sözcükle ilgili şu bilgiler bulunmaktadır: **eğit-**: "eğitmek, terbiye etmek" < ET. **egid-**: "terbiye etmek, büyütme, yükseltme" < **yeg** "en iyi" + -°d- "en iyi kılmak" veya <* **yeg-+-°t-** 'ettirgenlik eki' (J. Hamilton, İKPÖ, 143). Uyg. (EUTS, 69, 90): **egdilet-**: "terbiye etmek, büyütme"; **igitil-** "beslenilmek, bakılmak", An. Ağıl.: **egit-**, "eğit-: "götürmek" (DS. V,1673) ~ i:t- (Yak.) "beslemek, büyütme" [<*igi-t]."⁴³ Eski Uygur Türkçesi ve Karahanlı Türkçesi dönemlerine ait metinlerden **egitmek, egid-, ikid-~ikid-** ve sözcüğün diğer türevlerinden de birkaçını vererek **egitmek, egid-, ikid-~ikid-** "terbiye etmek, büyütme, yükseltme, beslemek, yetiştirmek, özen göstermek, bakmak" gibi anlamlar saymıştır. Aynı zamanda Gülensoy sözcük için J. Hamilton'a atıf yaparak **yeg** "en iyi" + -d- "en iyi kılmak" ya da **yeg- + -t-** (ettirgenlik eki)⁴⁴ demektedir. Bu açıklamalarla sözcüğü **yeg** isim köküne dayandırır.

S. G. Clauson sözlüğünde bu sözcüklerle ilgili yapılan açıklamalar şöyledir: **iktü** "a stall-fed animal" unusual Dev. N. fr. **igid-**; cf. **iktüle-**: Survives only(?) in SW Osm. **ekdi / ikdi**; Tkm. **ekdi** "quiet, tame, docile; parasitical, fawning"; XX Anat. **ekdi, ekte, ikti**, etc. SDD 516, 519, 784. **igid-** kökünden türemiş isim. "Ahırda beslenen hayvan", Osmanlıcada **ekdi, ikdi**, Türkmencede **ekdi**, "uysal, evcil; yaltaklanma".⁴⁵ Bu açıklamalarıyla sözcüğü **igid-** köküne dayandırmıştır.

İbrahim Taş, "Kutadgu Bilig'de Söz Yapımı" adlı çalışmasında: **igidilmek** "terbiye edilmek, eğitilmek" < **igid-** "terbiye etmek, eğitmek, yetiştirmek, beslemek"; **igidüle-** "beslemek" < **igidü** "semirtilmiş hayvan"; **igidgen** "Allah" < **igid-**; **igidiş** "anaları bir olan"; **igidişçi**: "hayvan yetiştirici" < **igid-**;⁴⁶ şekil ve anlamlarıyla Dankoff, Erdal, Brockelmann,

⁴⁰ Andreas Tietze, *Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati*, İkinci Cilt C-E (Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi, 2016), 568.

⁴¹ Suat Ünlü, *Doğu ve Batı Türkçesi Kur'an Tercüme Sözlüğü* (Konya: Eğitim Yayınevi, 2012), 221-227-343-344.

⁴² Sir Gerard Clauson, *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish* (Oxford At The Clarendon Press, 1972), 103-912.

⁴³ Tuncer Gülensoy, *Köken Bilgisi Sözlüğü* (İstanbul: Bilge Kültür-Sanat, 2018), 243-244.

⁴⁴ Tuncer Gülensoy, *Köken Bilgisi Sözlüğü*, 243-244.

⁴⁵ Sir Gerard Clauson, *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, 102.

⁴⁶ İbrahim Taş, *Kutadgu Bilig'de Söz Yapımı* (Ankara: TDK Yayınları, 2015), 188-104-130-170.

Doerfer, Bilgen, Räsänen ve Clauson'a gönderme yapmıştır. Bu açıklamalarda da asıl kökle ilgili yeterli bir açıklama yer almaz.

Türkçe sondan eklemeli bir dildir ve morfolojik unsurlar yönüyle oldukça zengindir. Bu zenginlik sayesinde birçok ekle pek çok sözcük türetilir. **İktülegen** sözcüğü ile aynı kökten türetilmiş anlaşılan ve Türkçenin her döneminde çeşitli metinlerde karşımıza çıkan pek çok sözcük bulunmaktadır. Öncelikle şunu belirtmek gerekir ki Fuzuli Bayat'ın, **iktü** sözcüğünü; **iktü** (Ar.): "Ekin, zahire, darı; elde beslenen hayvan"⁴⁷ açıklamasıyla Arapça kökenli sayması bir yanılıdır.

Kanaatime göre bu sözcükler, İsmet Zeki Eyüboğlu'nun "Türkçede Kökler Sözlüğü" isimli çalışmasında yer alan ve birtakım ses değişimleri ile farklılaşan **eg-/eğ-/yeğ-/yiğ-** biçimindeki fiil köküne dayanmaktadır. **İktülegen** sözcüğünün kökü olabileceğini düşündüğümüz bu kök, "yetiştirmek, öğretmek, geliştirmek, geçinmek, yaşamını kazanmak, yemek, beslemek, büyütmek, terbiye etmek, bakmak" gibi benzer ve aynı kavram alanına ait sayılabilecek anlamlar taşır. İsmet Zeki Eyüboğlu da; **eg-** fiili için; "g / ğ ses dönüşümü (eg- > eğ-), e-i öncül sesleri ve eylem eki -mek'tir. 'bükmek, uygulamak, öğretmek, yetiştirmek, geliştirmek, alıştırmak, egemenlik altına almak, yenilgiye uğratmak, ezmek, kırmak, yönlendirmek' anlam içeriği taşımaktadır."⁴⁸ gibi açıklamalar yapmaktadır.

eg- fiil kökünün başında görülen e-i değişikliği Türk dilinin ilk metinlerinden itibaren görülen bir ses değişimidir. Ergin bu hususta, "Türkçede kelime başında ve ilk hecedeki bazı e'lerin i, bazı i'lerin e olma temayülü vardır. Bu temayülü Eski Türkçenin başından beri görmekteyiz. Bu iki değişmeden i'lerin e olması daha çoktur. Bu çokluk bilhassa Batı Türkçesinde görülmektedir. Kelime başındaki ve ilk hecedeki e > i bakımından her halde i daha eski ve i > e değişikliği e > i değişikliğinden daha aslidir... biş > beş, yir > yer, gice > gece, irmek > ermek, itmek > etmek, virmek > vermek"⁴⁹ bilgisini verir.

Sözcüğün başında bir "y" türemesinin veya ses düşmesinin de mümkün olabileceği düşünülürse, **eg-** > **yeg-** veya **yeg-** > **eg-** biçimleri de Türkçenin ses gelişmelerine uygun düşmektedir. **yeğ-** ve **yiğ-** sözcüklerinin başındaki 'y'sesinin türemesi Türkçenin bilinen en yaygın ses olaylarından biridir. Bu ses olayı için Gabain; amrak, y(ı)mrak 'sevgili'; idiz, yitiz "yüksek"; am, yam "ilaç"; il-, yil- "iliştirmek, asmak"; ıgla-, yıgla- "ağlamak"; inçkâ, yinçkâ "ince"; ıra- yıra- "kaçmak"; irin, yirin "irin"; ır, yır "müzik, şarkı"; ir, yir "kuzey"; ig, yig "hastalık" örneklerini verir.⁵⁰

Veysi Sevinçli de Türk yazı dilinin farklı dönemleri ve diğer Türk lehçeleri arasında da bu sesin değişik şekillerine rastlanabileceğini belirterek, eki > (y)eki "iki", eski > (y)eski, eñ > (y)eñ "en" (Kz. T.)⁵¹ örneklerini verir. Sertan Alibekiroğlu ise y ünsüzünün özelliklerini göz önüne alarak bu konuda, "Eski Türkçede sözcük başlatılabilen altı ünsüz sestem biri olan, gerçekte tam bir ünsüz sayılmayan ve yarı ünlü özelliği taşıyan y'nin, Türkçenin hem tarihi hem de günümüz lehçelerinde ön seste 'd-, c-, ç-, ş-, s-, t-, n-, ñ-, k-' seslerine değiştiği, sözcük önünde düştüğü (y- > φ-) ya da türediği (φ > y-) görülür. Bu ünsüzün tonluluk tonsuzluk bakımından çok çeşitli ünsüzlere değişmesi ile türeme ve düşmesi, onun yerinin tam olarak belirli olmadığı gösterir"⁵² gibi bir çıkarımda bulunmuştur.

Türkçede -(x)d- fiilden fiil yapan bir ektir. İktülegen sözcüğünün kökü olduğunu tahmin ettiğimiz **eg-** fiil köküne **-(i)d-** getirilerek **eg-(i)d-** veya e-i ses değişimiyle **ig--(i)d-** "beslemek,

⁴⁷ Fuzuli Bayat, *Orta Türkçe Sözlük* (İstanbul: Yalın Yayıncılık, 2008), 209.

⁴⁸ İsmet Zeki Eyüboğlu, *Türkçede Kökler Sözlüğü* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1989), 76-169-172-173.

⁴⁹ Muharrem Ergin, *Türk Dil Bilgisi* (İstanbul: Bayrak Basım/Yayımlar/Tanıtım, 2013), 79-80.

⁵⁰ A. Von Gabain, *Eski Türkçenin Grameri* (Ankara: TDK Yayınları, 1988), 39.

⁵¹ Veysi Sevinçli, "'Y' Ünsüzü ve İşlevleri" *Yüzyüçüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 38 (2017): 48.

⁵² Sertan Alibekiroğlu, "Türkçede Ön Seste 'y'" *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 1 (2013): 707.

büyütmek, yetiştirmek" anlamında kullanılan yeni bir sözcük türetilmiştir. Buradan -ü fiilden isim yapma ekiyle ig-(i)d+ü türetilmiş ve g- > k- ses değişmesiyle de sözcük "ıktü" şeklinde bir gelişim göstermiştir. İktü sözcüğüne +la- / +le- isimden fiil yapan ek getirilerek iktü-le- fiili oluşturulmuştur. İktülegen sözcüğü de iktüle- fiilinin -gen eski sıfat-fiil eki almış biçimidir.

Sonuç

Sonuç olarak Eski Türkçe ve Orta Türkçe döneminin sözlükleri ve metinlerinde "Rab, Allah" anlamında kullanılan **ıktülegen** sözcüğü ile aynı kökten türetilen **eg-(i)t-** > **igid-** ~ **igit-** ~ **egid-** ~ **ikidh-** ~ **ikit-** ~ **yegid-**; **eg- dür-** > **igdür-**; **igit-ü+** > **ıktü** ~ **ektü** ~ **igdü** ~ **egdü**; **igid-** + **isim-fiil** ekleriyle > **igidmeklik**, **igdiş**, **igdişçi**; **igit-+l-** > **igdil-** ~ **igidil-** ~ **igitil-**; **igit-** sıfat-fiil ekleriyle > **igitgen**, **yegidteçi**, **igdigü**; **igid-ür+çe** > **igidürçe**; **igid-e-gen** > **igdegen**; **igdü+le-** > **igtüle-**, **igdüle-**, **ektüle-**, **ektüle-**, **egtüle-** **egtile-** ~ **ıktüle-** ~ **ıktile-**, **igdüle-**; **igdüle-n-** > **ıktülen-** ~ **igdülen-** ~ **ıktülen-** ~ **ektülen-**; **igdüle-t-** > **égdilet-**; **igdüle-** + **sıfat-fiil** ekleriyle > **ıktülegen** ~ **egtülegen**, **igdimiş**, **igdigeli**, **egtülegli**, **egtülegüçi**; **igdüle-** + **isim-fiil** ekleriyle > **ektülemeklik** gibi türevleri sıkça kullanılmaktadır. S. G. Clauson'un **yigit** sözcüğünü de bu köke bağlaması anlam itibarıyla uygun görülmektedir.

İktüle- fiilinden -gen sıfat-fiil ekiyle türetilen **ıktülegen** sözcüğü, Türkçenin tarihî metinlerinde, esma-i hüsnâ arasında yer alan "Rab, Allah, Rezzâk" isimlerinin Türkçe karşılığı olarak kullanılmıştır. Allah'ın güzel isimleri arasında yer alan "besleyen, rızık veren" anlamındaki Rezzâk isminin Türkçe karşılığıdır. Eski Türkçe ve Orta Türkçe dönemine ait metinlerde diğer kökteşleri de kullanılan **ıktülegen** sözcüğüyle yakın anlamlı olan ve **igit-** fiilinden -gen sıfat-fiil ekiyle türetilen **igitgen** sözcüğü de "beslemek, büyütmek, yetiştirmek, eğitmek, terbiye etmek" anlamlarıyla "Rabb, Allah, Rezzâk", bazı birleşik yapılarda da "besleyen Tanrı" anlamında kullanılır. Kıpçak ve Çağatay Türkçesi sözcüklerinde türevlerine rastlayamadığımız bu sözcüklerle aynı kökten türetilen Osmanlıca ve Türkmencede **ekdi**, Türkiye Türkçesi ağızlarında **ekdi** ~ **ehdi** ~ **ekti** gibi şekillerine rastlanmaktadır. **İktülegen** sözcüğünün yapısı **eg-** ~ **ig-** ~ **yeg-** ~ **yiğ-** > **(i)d-** (fiilden fiil yapan ek) **ü+** (fiilden isim yapma eki) **le-** (isimden fiil yapma eki) **-gen** (sıfat- fiil eki) > **igtü** ~ **ıktü-le-gen** biçiminde açıklanabilir.

Kaynakça

- Akay, Hasan. *İslami Terimler Sözlüğü*. İstanbul: İşaret Yayınları, 2015.
- Aydın, Erhan. *Uygur Kağanlığı Yazıtları*. Konya: Kömen Yayınları, 2011.
- Aydın, Erhan. *Orhon Yazıtları, (Köl Tigin, Bilge Kağan, Tonyukuk, Ongi, Küli Çor)*. Konya: Kömen Yayınları, 2014.
- Aydın, Erhan ve Eriz, Ergin. *Kadimki Türk Yazıkıdıkı Taş Bütüglér*. Şincan Halk Neşriyatı, 2014.
- Arat, Reşit Rahmeti. *Kutadgu Bilig I Metin*. Ankara: TDK Yayınları, 1979.
- Arat, Reşit Rahmeti. *Kutadgu Bilig III İndeks*. İstanbul: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1979.
- Ata, Aysu. *Kıyasü'l-Enbiyâ I Giriş-Metin-Tıpkıbasım*. Ankara: TDK Yayınları, 1997.
- Ata, Aysu. *Türkçe İlk Kur'an Tercümesi (Ryland Nüshası) (Giriş-Metin-Notlar-Dizin)*. Ankara: TDK Yayınları, 2004.
- Ağca, Ferruh. *Budist Türk Çevresi Metinlerinde Olumsuzluk ve Yokluk Şekilleri*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 2010.

- Alibekiroğlu, Sertan. "Türkçede Ön Seste 'y'" Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic. Volume 8/1 Winter (2013): 685-710.
- Bayat Fuzuli ve Aliyeva Çınar, Minara. *Eski Türkçe Sözlük*. İstanbul: Yalın Yayıncılık, 2008.
- Bayat, Fuzuli. *Orta Türkçe Sözlük*. İstanbul: Yalın Yayıncılık, 2008.
- Balyemez, Sedat. "Eğit-, Eğitim Kelimelerinin Yapısı ve Türkiye Türkçesine Girme Süreci" *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 47 (2019): 41-52.
- Caferoğlu, Ahmet. *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*. İstanbul: Enderun Kitabevi, 1993.
- Clauson, Sir Gerard. *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*. Oxford At The Clarendon Press, 1972.
- Dursun Erdem, Mehmet ve Özgür Demirci, Ümit. *Köktürkçe*. Ankara: Pruva Yayınları, 2019.
- Eker, Süer. "Kutadgu Bilig'de (teñri 'azze ve celle ögdisin ayur) Türkçe İslami terimlerin kaynakları üzerine", *Bilig* 38 (2006): 103-122.
- Ercilasun, Ahmet Bican ve Akkoyunlu, Ziyat. *Divanu Lügati't Türk*. Ankara: TDK Yayınları, 2015.
- Eren, Hasan. *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*. Ankara: Bizim Büro Basım Evi, 1999.
- Eraslan, Kemal. *Eski Türkçede İsim Füller*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1980.
- Eraslan, Kemal. *Eski Uygur Türkçesi Grameri*. Ankara: TDK Yayınları, 2012.
- Erdal, Marcel. *Old Turkic Word Formation (A Functional Approach to the Lexicon)*. Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1991.
- Ergin, Muharrem. *Orhun Abideleri*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 2011.
- Ergin, Muharrem. *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Basım/Yayım/Tanıtım, 2013.
- Eyüboğlu, İsmet Zeki. *Türkçede Kökler Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1989.
- Eyüboğlu, İsmet Zeki. *Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü*. İstanbul: Say Yayınları, 2017.
- Gabain, A.Von. *Eski Türkçenin Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1988.
- Gülensoy, Tuncer. *Köken Bilgisi Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları, 2007.
- Gülensoy, Tuncer. *Köken Bilgisi Sözlüğü*. İstanbul: Bilge Kültür-Sanat, 2018.
- Hançerlioğlu, Orhan. *Türk Dili Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1992.
- Kaya, Ceval. *Uygurca Altun Yaruk (Giriş, Metin ve Dizin)*. Ankara: TDK Yayınları, 1994.
- Kanar, Mehmet. *Eski Anadolu Türkçesi Sözlüğü*. İstanbul: Say Yayınları, 2011.
- Namık Orkun, Hüseyin. *Eski Türk Yazıtları*. Ankara: TDK Yayınları, 1986.
- Nişanyan, Sevan. *Sözlerin Soyağacı Çağdaş Türkçenin Etimolojik Sözlüğü*. İstanbul: Adam Yayınları, 2003.
- Nişanyan, Sevan. *Nişanyan Sözlük Çağdaş Türkçenin Etimolojisi*. İstanbul: Liber Yayınları, 2018.
- Özönder, F. Sema Barutçu. *Üç İtişizler (Giriş-Metin-Tercüme-Notlar-İndeks-XXX levha)*. Ankara: TDK Yayınları, 1998.
- Öztürk, Rıdvan. *Yeni Uygur Türkçesi Grameri*, Ankara: TDK Yayınları, 1994.

- Sertkaya, Osman Fikri. "Etimoloji Nedir-Ne Değildir ve İsimden İsim Yapan +ay/+ey Eki Üzerine" *Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi* 1 (2012): 43-72.
- Sevinçli, Veysi. "'Y' Ünsüzü Ve İşlevleri". *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 38 (2017): 45-56.
- Şen, Serkan. *Eski Uygur Türkçesi Dersleri*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2014.
- Şirin, Hatice. *Eski Türk Yazıtları Söz Varlığı İncelemesi*. Ankara: TDK Yayınları, 2016.
- Şirin, Hatice. *Kül Tigin Yazıtı Notlar*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2015.
- Taş, İbrahim. *Kutadgu Bilig'de Söz Yapımı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2015.
- Tekin, Talat. *A Grammer of Orkhon Turkic*. Bloomington: Indiana University Publications, 1968.
- Tekin, Talat. *Tunyukuk Yazıtı*. Ankara: Simurg Yayınları, 1994.
- Tekin, Talat. *Orhon Yazıtları*. Ankara: TDK Yayınları, 1988.
- Tekin, Şinasi. *Maytrisimit*. Ankara: Sevinç Matbaası, 1979.
- Tekin, Şinasi. *İştikakçının Köşesi*. İstanbul: Simurg Yayınları, 2001.
- Tekin, Talat. *Orhon Türkçesi Grameri*. İstanbul: Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi, 2003.
- Tulum, Mertol. *17. Yüzyıl Türkçesi ve Söz Varlığı*. Ankara: TDK Yayınları, 2011.
- Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu, 2005.
- Tietze, Andreas. *Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati*, İkinci Cilt C-E. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi, 2016.
- Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü C. V*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1972.
- Thomsen, William. Çeviren ve Yayına Hazırlayan: Vedat Köken. *Orhon Yazıtları Araştırmaları*. Ankara: TDK Yayınları, 2002.
- Uysal, Bilal. "Eski Anadolu Türkçesinde Hak Çalap Dizisi Üzerine" *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* 30 (2022): 207-217.
- Ünlü, Suat. *Karahanlı Türkçesi Sözlüğü*. Konya: Eğitim Yayınevi, 2012.
- Ünlü, Suat. *Doğu ve Batı Türkçesi Kur'an Tercümeleleri Sözlüğü*. Konya: Eğitim Yayınevi, 2012.
- Ünlü, Suat. *Harezm Altınordu Türkçesi Sözlüğü*. Konya: Eğitim Yayınevi, 2012.
- Üstüner, Ahat ve Erdoğan, İsmail ve Deniz, Sunay. "Karahanlı Dönemi Eserlerinde Esmâ-i Hüsnâ'nın Türkçe Karşılıkları" *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi* 50 (2020): 23-46.
- Yeğin, Abdullah. *İslâmi- İlmi-Edebi-Felsefi Yeni Lügat*. İstanbul: Fatih Yayınevi Matbaası, 1973.
- Yüce, Nuri. *Mukaddimetü'l-Edeb*. Ankara: TDK Yayınları, 1988.
- Yüce, Nuri. *Mukaddimetü'l-Edeb*. Ankara: TDK Yayınları, 1993.